

УДК 366.2

УТОЧНЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ» У РОЗРІЗІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ»

Неля Григорівна НАГАЙЧУК

*к.е.н., доцент кафедри фінансів Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)
E-mail: nagaichuk_n@mail.ru*

Анотація. У статті досліджено сутність фінансів домогосподарств та їх роль у фінансовій системі держави. Представлено системи зовнішніх фінансових відносин домогосподарств з іншими суб'єктами економіки та внутрішніх відносин перерозподілу. Охарактеризовано основні функції та принципи на яких базується організація фінансів домашніх господарств. Визначено складові, що формують загальне розуміння сутності фінансів домогосподарств.

Аннотация. В статье исследована сущность финансов домохозяйств, их роль в финансовой системе государства. Представлены системы внешних финансовых отношений домохозяйств с другими субъектами экономики и внутренних отношений перераспределения. Охарактеризованы основные функции и принципы, на которых организуются финансы домашних хозяйств. Выявлены составляющие, которые формируют общее понимание сущности финансов домохозяйств.

Ключова слова: домогосподарство, сім'я, фінанси домогосподарств, функції фінансів домогосподарств, принципи організації фінансів домогосподарств, фінанси сім'ї, особисті фінанси, персональні фінанси.

Ключевые слова: домохозяйство, семья, финансы домохозяйств, функции финансов домохозяйств, принципы организации финансов домохозяйств, финансы семьи, личные финансы, персональные финансы.

Постановка проблеми. Домогосподарство є інституційною складовою економічної системи країни. Донедавна в Україні, домогосподарство, як економічний суб'єкт, перебувало за межею наукових інтересів дослідників та поза увагою держави. Однак, на сьогодні, його досліджують як одну із первинних економічних одиниць, що зумовлено, з одного боку, відсутністю позитивної динаміки в діяльності реального сектору економіки, а з іншого – усвідомленням того, що існуючі підходи до визначення місця і ролі домашніх господарств в економічних процесах є обмеженими і потребують ґрунтовних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження фінансів домогосподарств та окреслення їх ролі у фінансовій системі сучасної України знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних науковців як С. Юрій [1], З. Скринник [2], О. Ватаманюк, О. Васюренко, А. Вожжов, М. Савлук, А. Крисоватий, М. Шаварина та багатьох інших. Кожен із науковців розглядав певний аспект фінансів домогосподарств, що стосувався основної тематики їх досліджень (моделі фінансової поведінки домогосподарств, інвестиційна

діяльність домогосподарств, оподаткування доходів домашніх господарств, соціальний захист громадян тощо). Слід відзначити фундаментальну працю Т. Кізими [3], в якій представлено наукову концепцію фінансів домогосподарств. Питанням фінансів домогосподарств присвячено роботи російських вчених – Р. Нуреєва [4], В. Глухова [5], С. Белозьорова [6] та ін.

Зарубіжні вчені до змісту фінансів домогосподарств підходять більше з практичного боку і найчастіше висвітлюють моделі управління особистими (персональними) фінансами – А. Маслоу [7], Р. Картер, Б. Чаплін, М. Левайс [8].

Метою статті є дослідження теоретичного змісту поняття «фінанси домогосподарств», визначення їх ролі у фінансовій системі держави, їх функцій та основ організації, а також формування теоретичного базису для вивчення навчальної дисципліни «Фінанси».

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В українську економіку визначення домашнього господарства як ринкового інституту ввійшло із впровадженням системи національних рахунків (СНР) у 1993 році відповідно до наказу

Президента України «Про перехід України до загальноприйнятої у міжнародній практиці системі обліку та статистики» від 23 травня 1992 р. № 303 й Постанови КМУ «Про концепцію побудови національної статистики України та Державної програми переходу на міжнародну систему обліку та статистики» від 4 травня 1993 р. № 326.

Так, система національних рахунків визначає, що домогосподарство – це фізичні особи в економіці країни, при чому вони можуть складатися з як однієї особи, так і з групи осіб (не обов'язково родичів), об'єднаних спільним бюджетом. Слід зазначити, що «домашнє господарство» – це не лише обліково-статистичний показник, який використовується для аналізу стану суспільства, але й особливий тип господарства, що здійснює значний вплив на економічні відносини, що складаються в країні.

В економічній науці термін «домашнє господарство» визначають як господарську одиницю, що складається із однієї чи більше осіб, об'єднаних спільним бюджетом і місцем проживання, яка постачає економіку ресурсами і використовує отримані за них грошові кошти для придбання товарів, послуг, що задовольняють матеріальні потреби людини.

Досить часто поняття «домогосподарство» ототожнюється із поняттям «сім'я», однак, це є не зовсім коректним, оскільки сім'я – це засноване на шлюбі або кровній спорідненості об'єднання людей, пов'язаних спільним побутом і взаємною відповідальністю. Основою сім'ї є шлюбний союз між чоловіком і жінкою в тих чи інших формах, дозволених у суспільстві. На противагу цьому, домашнє господарство може бути представлене однією особою, кількома сім'ями або може складатися із людей, які не є родичами. При цьому сім'я є соціальною складовою домашнього господарства.

Термін «домашнє господарство» характеризує не лише сімейні, але й економічні і фінансові відносини в середині групи людей, пов'язаних певними зобов'язаннями, встановленими юридично чи на договірній основі. Поняття домашнього господарства більш прийнятне для фінансової науки, оскільки не лише сім'я може бути домогосподарством.

Домашні господарства є власниками більшої частини ресурсів у національній економіці, виробниками і постачальниками людського капіталу і, водночас, є основними споживачами на ринку товарів і послуг й, певною мірою, визначають стан і динаміку фондових ринків, розміщуючи

там частину своїх заощаджень.

На основі приватної власності виникає свобода підприємництва, взаємовідносини виробників і споживачів реалізуються через ринок. Оскільки здатність до підприємницької діяльності є особливим фактором виробництва, власником якого є домогосподарство, то роль домашніх господарств у ринковій економіці визначається:

- домогосподарства забезпечують необхідний рівень споживчого попиту, без якого неможливе функціонування ринкового механізму;

- заощадження домогосподарств є джерелом нагромаджень та інвестицій;

- домогосподарства – це суб'єкти пропозиції на ринку факторів виробництва (підприємницьких здібностей і праці);

- домогосподарство – це основа для формування і реалізації людського капіталу;

здатність і можливість домогосподарств організувати сімейний бізнес сприяє не лише росту особистого добробуту, але й розвитку ринкової економіки в цілому. Таким чином, домогосподарство – це самостійна економічна одиниця, яка складається із одного або кількох осіб, що володіють будь-яким виробничим ресурсом і які прагнуть до найбільш повного задоволення своїх потреб [9, с. 9].

Ознаки домогосподарства як господарюючого суб'єкта ринкової економіки:

- володіння певними ресурсами;

- самостійність в прийнятті господарських рішень;

- прагнення до максимального задоволення потреб.

Домашні господарства як суб'єкти економічних відносин мають рівну з іншими економічними суб'єктами ступінь свободи і відповідальності, що виступає ключовим фактором фінансової взаємодії домашніх господарств і усіма економічними агентами.

Економічні відносини є доволі різноманітними, вони існують на усіх стадіях відтворювального процесу та усіх рівнях господарювання. При цьому однорідні економічні відносини, що постійно виникають у певній сфері соціально-економічної діяльності, утворюють зміст самостійної економічної категорії. Однією з таких категорій є фінанси домогосподарства, які відображають реально існуючі економічні відносини, що носять об'єктивний характер та мають специфічне суспільне призначення.

У сучасних умовах господарювання фінансам домогосподарств відводиться провідна роль,

оскільки вони є найважливішим елементом фінансової системи та індикатором стану суспільства.

Фінанси домогосподарств відіграють значну роль як у формуванні централізованих фондів грошових коштів шляхом сплати податків та неподаткових платежів, так і в забезпеченні сукупного попиту на різноманітні товари і послуги. Тому, що вищими є доходи населення, то більшим є його попит на різноманітні блага, що у підсумку визначає напрямки розвитку економіки та соціальної сфери держави.

Фінанси домогосподарств – це економічні відносини з формування і використання грошових коштів з метою забезпечення матеріальних і соціальних умов життя членів господарства та їх відтворення.

Характеризуючи сферу фінансових відносин, варто зауважити, що домашні господарства вступають у зовнішні і внутрішні грошові відносини.

Так, зовнішні фінансові відносини виникають у домогосподарств при взаємодії з фінансовою системою держави, підприємствами, фінансовим ринком та іншими домашніми господарствами (рис. 1). Базою для цієї сфери фінансових відносин є закони відтворення в цілому.

Домогосподарства вступають у фінансові відносини з комерційними організаціями, які виступають в якості роботодавця і здійснюють розподіл частину виробленого ВВП між найманими працівниками. Водночас, домогосподарства повертають частину грошових коштів шляхом придбання товарів, робіт та послуг, а також можуть бути інвестором, спрямовуючи свої заощадження в бізнес.

Фінансові відносини з іншими домогосподарствами виникають з приводу формування і використання спільних грошових фондів, за винятком відносин взаємного обміну.

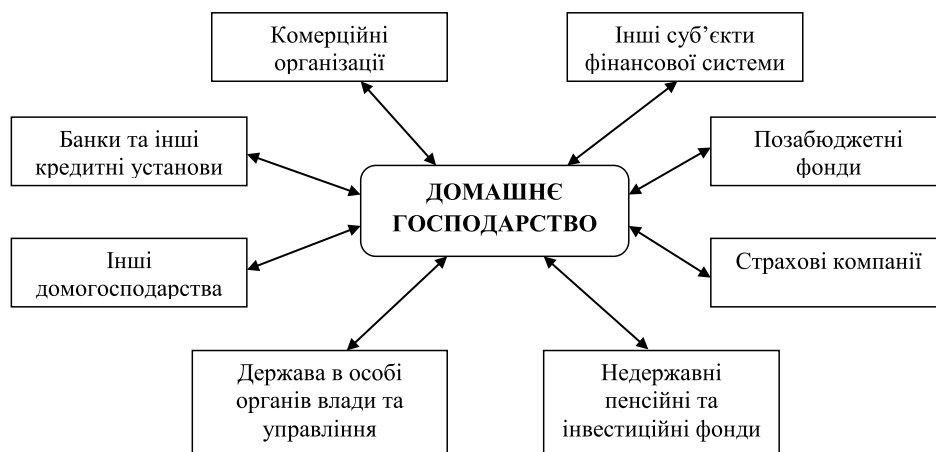

Рис. 1. Взаємодія домашніх господарств з іншими суб'єктами фінансової системи

Внутрішні фінансові відносини домогосподарств виникають при розподілі фінансових ресурсів у фонди, які мають різне цільове призначення.

Можна виокремити два основні фонди, які формуються в домашньому господарстві:

- фонд споживання, його основне призначення полягає в забезпеченні особистих потреб членів домогосподарства (придбання продуктів харчування, товарів промислового виробництва, оплата різноманітних послуг тощо);

- фонд заощадження, кошти якого будуть використані в майбутньому для придбання дорого вартісних товарів (побутова техніка, нерухомість, транспортні засоби та ін.) або як джерело інвестиційних вкладень.

Основною метою фінансових відносин, що виникають у середині домогосподарства є ефективне збереження особистих грошових коштів громадян, спільне управління і використання частини індивідуальних фінансових ресурсів для вирішення спільних для домогосподарства завдань. У свою чергу, особисті фінанси в структурі домашніх господарств визначаються як сукупні доходи і витрати кожного члена домогосподарства, і це та частина грошових коштів, спрямована на задоволення особистих потреб індивіда, якою він управляє самостійно, незалежно від інших.

Організація фінансів домогосподарств базується на таких принципах [10, с. 37]:

1. Принцип повної самостійності.

2. Фінансова самодостатність в процесі відтворення.

3. Фінансове планування бюджету домогосподарств.

4. Поділ фінансових ресурсів на власні і залучені.

5. Розмежування основної та інвестиційної діяльності.

6. Принцип матеріальної зацікавленості.

7. Внутрішня фінансова дисципліна.

8. Формування резервних фондів.

Соціально-економічна сутність фінансів домогосподарств проявляється через їх функції: ресурсоутворюючу; розподільчу; відтворювальну; регулятивну; інвестиційну; консолідуючу; контрольну.

Ресурсоутворююча функція фінансів домогосподарств проявляється в тому, що дохід домашнього господарства, як правило, формується за рахунок кількох джерел. Їх структуру, а також склад позикових джерел фінансування життєдіяльності домогосподарства визначає в рамках фінансових рішень, що ним ухвалюються.

Розподільна функція фінансів домогосподарств проявляється в тому, що та частина національного доходу, що припала на долю домашнього господарства в тій чи іншій пропорції розподіляється між усіма його учасниками і забезпечує кожного члена домогосподарства необхідними фінансовими ресурсами у формі грошових коштів спеціального цільового призначення. Об'єктом розподілу є дохід, який перебуває у розпорядженні домогосподарства, тобто частина сукупного доходу, яка залишилась в його розпорядженні після сплати обов'язкових платежів. Тому розподільна функція фінансів домогосподарств охоплює первинний розподіл національного доходу і формування первинних доходів домогосподарств.

Відтворювальна функція є продовженням попередньої, виконуючи розподільну функцію, фінанси домогосподарств забезпечують безперервність процесу відтворення робочої сили, забезпечуючи кожну людину грошовими коштами, необхідними для підтримання нормального існування. Тобто реалізація цієї функції дозволяє забезпечити життєві потреби через створення реальних умов існування членів домашнього господарства.

Регулююча функція фінансів домогосподарств проявляється через формування збалансованого розвитку домашнього господарства як економічної одиниці. Економіка домашнього господар-

ства спирається на доволі складний комплекс відносин між його учасниками. Ці відносини зумовлені відмінностями у віці, рисами характеру, способом життя та звичками, різним рівнем потреб та величини доходу. Водночас нормальний розвиток домашнього господарства можливий лише в тому випадку, якщо його учасники знаходять взаєморозуміння при ухваленні фінансових рішень. Узгодження економічних інтересів усіх учасників домашнього господарства забезпечується їх регулюванням. Під регулюванням, у цьому випадку, слід розуміти можливу зміну частини доходу, що перебуває в розпорядженні і припадає на одного члена домогосподарства. Досягається це шляхом перерозподілу фінансових ресурсів. Слід відзначити, що на рівні домашнього господарства регулювання його відбувається в основному, шляхом саморегулювання. Свобода учасників домашнього господарства в цьому процесі не може бути обмежена державою.

Інвестиційна функція фінансів домогосподарств є однією із найважливіших, вона полягає в тому, що домашні господарства є одним із поставальників вільних грошових коштів на фінансовий ринок. Зростання доходів домогосподарств є матеріальною основою для виконання даної функції. Нерідко інвестиційну функцію домогосподарств пов'язують лише з часткою доходів, які капіталізуються, тобто тими, що використовуються для вкладення в різноманітні фінансові інститути і в реальне виробництво. Однак такий підхід характеризується односторонністю. Так, зростання частки споживання також є фактором, що сприяє росту інвестицій в економіку. Скорочення споживчих витрат, не залежно від того якими чинниками воно викликане, природно приводить і до стримування виробництва.

Механізм дії цієї функції був описаний Дж. Кейнсом в розробленій ним концепції ефективного попиту, який складається із споживчого та інвестиційного компонентів.

Консолідуюча функція проявляється в тому, що фінанси домогосподарств є об'єднуючою ланкою фінансової системи, метою функціонування якої є фінансове забезпечення потреб окремих членів домашнього господарства.

Контрольна функція фінансів домогосподарств полягає в тому, що контроль за рухом фінансових ресурсів здійснюється у всіх сферах фінансових відносин домогосподарств. Інструментом контролю за фінансами домогосподарств є бюджет домогосподарства, який дозволяє контролювати доходи і витрати домогосподар-

ства, оцінити результати господарської та інвестиційної діяльності.

Домогосподарство в умовах ринкової економіки є самостійним господарюючим суб'єктом, тобто рівень життя членів домашнього господарства повною мірою залежить від величини доходу і визначається ним. Через це, маючи на меті підтримання звичного рівня споживання, домашнє господарство не може обійтися без контролю за розподілом отриманого доходу по різноманітним фондам, а також за цільовим використанням коштів цих фондів.

Всі функції фінансів домашніх господарств взаємопов'язані і діють одночасно, доповнюючи одна одну. Функції, що виконуються фінансами домогосподарств, визначають їх специфіку як одного із елементів фінансової системи держави.

Специфіка фінансів домогосподарств проявляється в тому, що ця сфера фінансових відносин у найменшому ступені регламентована державою. Домогосподарства самостійно ухвалюють рішення про джерела доходу, про необхідність і метод формування грошових коштів, їх розмір і цільове призначення, час використання. Іншими словами, в сучасних умовах держава майже не має інструментів прямого (адміністративного) впливу на фінансові рішення домашніх господарств.

Водночас, держава здатна опосередковано впливати на ці відносини, використовуючи різноманітні методи податково-бюджетної (фіскальної) політики. Так, наприклад, доходи домогосподарства утворюються в результаті багаторазового розподілу і перерозподілу вартості ВВП в процесі реалізації фінансових відносин домашнього господарства і держави. Підвищення розміру податкових ставок за податками, що сплачуються фізичними особами, веде до скорочення доходів домогосподарства. Водночас,

грошові кошти мобілізовані в такий спосіб через бюджет у сферу охорони здоров'я, освіти, науки, культури, соціального забезпечення, приводять до зростання рівень реальних доходів домогосподарств.

Визначені функції фінансів домогосподарств доводять їх провідну роль у системі суспільного виробництва. Така роль полягає в тому, що фінанси домогосподарства, забезпечуючи безперервність відтворення робочої сили, виступають джерелом фінансових ресурсів, створюють фундамент для поступального розвитку економіки держави. Вони є первинною ланкою фінансової системи, визначають персональне споживання та інвестування в суспільний і корпоративний сектори, створюючи тим самим умови для їх розвитку.

Висновки. Таким чином, під фінансами домогосподарств розуміють суму діяльності членів домашнього господарства зі створення, збереження, збільшення, використання та адміністрування як спільних фондів грошових коштів, так і індивідуальних (персональних, особистих) фондів.

Тому логічно в складі фінансів домогосподарств виокремлювати персональні (особисті) фінанси та сімейні фінанси (фінанси сім'ї). І це підтверджується існування в англійській економічній літературі таких термінів як: «персональні фінанси» (personal finances), «фінанси споживачів» (consumer finances), «сімейні фінанси» (family finances). Однак, означені складові фінансів домогосподарств будуть об'єктом наших подальших наукових інтересів.

Підсумовуючи сказане вище, відзначимо, що фінанси домогосподарств не можна досліджувати ізольовано від загальної фінансової системи держави, і не можуть знаходитися поза фінансовими відносинами, що склалися і залежать від стану економіки країни.

Список використаних джерел

1. Юрій С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С. І. Юрій, Т. О. Кізіма // Фінанси України. — 2008. — № 8 (153). — С. 3–10.

2. Скринник З. Культура фінансової поведінки: свобода, вибір, відповідальність / З. Е. Скринник // Вісн. Ун-ту банківської справи Нац. банку України. — 2008. — № 3. — С. 166–174.

3. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку

/ Т. О. Кізіма ; [вст. слово С. І. Юрія]. — К. : Знання, 2010. — 431 с.

4. Экономические субъекты постсоветской России (институциональный анализ) : в 3 ч. / под. ред. д-ра экон. наук проф. Р. М. Нурева. - Ч.1: Домохозяйства современной России : монография. — 2-е изд. испр. и доп. — М. : Моск. обществ. науч. фонд, 2003. — 218 с.

5. Глухов В. В. Экономическая природа финансов домашних хозяйств / В. В. Глухов

// Финансы и кредит. — 2008. — № 21 (309). — С. 35–38.

6. Белозеров С. А. Финансы домашнего хозяйства: инвестиционный аспект / С. А. Белозеров. — СПб. : Изд-во С.-Петерб. Ун-та, 2006. — 194 с.

7. Маслоу А. Мотивация и личность [Электронный ресурс] / Абрахам Маслоу; [пер. А. М. Татлыбаевой ; терминолог. правка В. Данченко]. — К. : PSYLIB, 2004. — Режим доступа : <http://psylib.org.ua/books/masls01/index.htm>.

8. Personal financial markets, ed. by R. Carter, B. Chiplin and M. Lewis. — Coventry.: Philip Allan Publishers Ltd, 1986.

9. Кульпанова Ц-Д. Ш. Российские домохозяйства: сущность и становление / Ц-Д. Ш. Кульпанова // Вестник бурятского университета. — № 2. — 2010. — С. 8–12.

10. Орлов Л. Ф. Исследование роли и места финансов домашних хозяйств в современной экономике России / Л. Ф. Орлов // Вестник № 1. — С. 35–39.